

Cadaloz Mizah Gazetesi'nde Falcı Kadın: İkbal (Yıldız) Fallarına Dair Karikatürlerin Tasviri

Elçin Gün Canik*

Öz

İnsanlık, çağlar boyunca bilinmeyi bilmeye ve geleceği öngörme hususunda daima meraklı davranmıştır. Her toplumda geleceği öğrenmek adına farklılıklar olsa da falcılık ve ruh çağırma ritüellerine rastlanılmaktadır. 1911 yılında yayın hayatına başlamış ve altı aylık bir geçmişi olan Cadaloz mizah gazetesinde, Spiritizma, fal, falcı kadın ve ikbal fallarına dair birçok veri bulunmuştur. Çalışmamızda Spiritizma yani ruh çağırma ve falcılığın Osmanlı toplumundaki algılanış biçimi Cadaloz mizah gazetesi ışığında aydınlatılmaya çalışılmıştır. Çalışmamızda Cadaloz mizah gazetesinde yer alan falcılığa dair karikatürler ve nesir yazılarının bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Cadaloz gazetesi içeriğinde bulunan ve Osmanlı siyasilerini konu alan bir karikatür değerlendirilerek Osmanlı elitlerinin falcılığa nasıl konu olduğu hususuna değinilmiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde siyasi istikrarsızlıktan kurtulmak adına siyasilerin ve saray erkânının bile fal baktırmaktan başka bir çaresi kalmamışçasına falcılara başvurdukları gerçeği Cadaloz mizah gazetesin içeriğinde yer alan karikatür ve anekdotlarda ele alınmıştır. Her ne kadar İslamiyet'te falcılık hoş karşılanmamış olsa da yönetici ve halkın çoğunu Müslümanların oluşturduğu Osmanlı Devleti'nde her tabakadan insan tarafından falcılık başvurulan kültürel bir ritüel olmuştur. Osmanlı vesikalarını incelediğimizde fal ve falcılıkla uğraşanlar Osmanlı yasaları doğrultusunda ceza almış olsalar da bu cezai işlemin sosyete falcılarına uygulanmadığı anlaşılmaktadır. Saray erkânına yakın olan ve daha çok medyunluk yapan falcılar yasal işleme maruz kaldıklarına tutuklanmak yerine kendilerine nasihatle bulunularak serbest bırakılmışlardır. Bu çifte standart uygulama Osmanlı hukuku içerisinde kültürel yapıya ve geleneksel dokuya duyulan resmi saygının bir göstergesi olarak değerlendirilmek mümkündür.

Anahtar Kemimeler: Fal, Falcı kadın, İkbal falı, Spiritizma, Karikatür

Submitted/Geliş : 16.11.2024

Accepted/Kabul : 10.12.2024

<http://dx.doi.org/10.53723/cosohis.50>

Araştırma Makalesi/Research Paper

*ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-8075-8385>; Dr.

elcgun82@gmail.com

Fortune Teller Woman in Cadaloz Humour Newspaper: Depiction of Cartoons on Ikbal (Star) Fortunes

Abstract

Throughout the ages, humanity has always been curious about knowing what is unknown and predicting the future. Although there are differences in learning about the future in every society, fortune-telling and spirit-calling rituals are encountered. In the Cadaloz humor newspaper, which started publication in 1911 and has a history of six months, many data were found on Spiritism, fortune-telling, female fortune-teller and futurism. In our study, we tried to shed light on the perception of Spiritism, that is, spirit-calling and fortune-telling in Ottoman society in the light of the Cadaloz humor newspaper. In our study, an evaluation of the cartoons and prose articles about fortune-telling in the Cadaloz humor newspaper was made. A cartoon in the content of the Cadaloz newspaper, which was about Ottoman politicians, was evaluated and the issue of how the Ottoman elites were subject to fortune-telling was discussed. The fact that in the last periods of the Ottoman Empire, politicians and palace officials resorted to fortune tellers as if they had no other option but to have their fortunes told in order to escape political instability was discussed in the cartoons and anecdotes in the content of the Cadaloz humor newspaper. Although fortune telling was not welcomed in Islam, it was a cultural ritual resorted to by people from all rotune of life in the Ottoman Empire, where the majority of the administrators and the people were Muslims. When we examine Ottoman manuscripts, it is understood that although those who engaged in fortune telling were punished in accordance with Ottoman law, this penalty was not applied to high society fortune tellers. Instead of being arrested, fortune tellers who were close to palace officials and mostly worked as mediums were subject to legal action and were released after being given advice. It is possible to evaluate this double standard practice as an indication of the official respect for the cultural structure and traditional texture within Ottoman legislation system.

Key Words: Fortune Telling, Fortune Teller, Futurism, Spiritism, Cartoon.

GİRİŞ

Fal kelimesi köken itibariyle Arapçadan dilimize geçmiş olup geleceğe dair olması muhtemel olaylara karşılık gelmektedir. Bunun yanı sıra “fal terimi” deneme, uğur, baht, niyet anlamlarıyla da kullanılmıştır. Divan-ı Lügati Türk adlı eserde fal kelimesi; bir kişinin gönlünden geçenleri bilmek olarak kullanılmıştır (Kaşgarlı Mahmud, 1941: 42). İslamiyet öncesi Türklerde fal bir tür gelenektir ve çeşitli araç ve gereçlerle yapıldığı bilinmektedir. Bu araç ve gereçlerin bazıları, koyun, keçi ve at gibi hayvanların kemiklerinden oluştuğu gibi çeşitli taşlar veyahut kişilerin özel eşyaları kullanılarak da fal bakıldığı bilinir. İslamiyet içerisinde fal geleneği bir şeyi hayra yorumlamak adına kullanılabileceği gibi çoğunlukla olumsuz durumlarda kökten reddedilmiştir (Gülhan, A. 2015:197). Tarihsel süreç içerisinde birçok medeniyette farklı falcılık türleri ile ilgili envanterler bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti bünyesinde falcılığa dair arşivlerimizde birçok veriye rastlanılmıştır. Bunlardan bazıları, Sultan Fatih Mehmet’e sunulan birisi Farsça “Cam-ı Suhan-gu” diğeri ise Türkçe olan “Falname” adlı eserlerdir. Buna benzer bir diğör örnek

ise hem III. Murada hem de III. Mehmet'e sunulan "Raznâme" adlı falcılığın nasıl yapılması gerektiği ile ilgili bir eserdir (Çalışkan,Habibe, 2022). Genellikle Orta ve Yeniçağ'da Osmanlı hükümdarlarına sunulan falname örnekleri, İslamiyet'in Kuran-ı Kerim'inde tanımlanan günah lafzından uzak tutulmak adına İslami bir çerçeveye sokularak yorumlanmaya çalışılmıştır. İslami inanışta fal baktırma günah sayılmış olsa da kutsal kitapta falcılığın olduğu, yapıldığı ve gaipten haber verdiği yönünde ayetler bulunmaktadır. Maide Suresinin 90'uncu ayetin de faldan şu şekilde bahsedilmektedir: "İçki, kumar, dikili taş, fal işleri iğrenç şeylerden ibarettir. Bunlardan kaçınınız" (Kuran, Maide: 90). Buradaki hüküm oldukça sarihtir. Kurtuluşa ermek için "mekruh" kategorisinde tanımlanan falcılıkta dâhil pek çok cahiliye devri âdetinden müminler uzak durmaya davet edilmiştir. Hal böyle iken Osmanlı halkı ve üst düzey idareciler "falı" hangi tarz bir fıkıh ile masum kabul ederek sosyal hayatta uygular olmuştur sorusu çözüm bekler.

Osmanlı toplumunda siyasilerin ve çoğunlukla da halkın kimi zaman eğlence kimi zamanda gaipten haber almak amacıyla başvurulmuş bir yöntem olarak fal dikkatimizi çeker. İnsanoğlu kendini tanımlama süreciyle beraber gaibe hâkim olma düşüncesini saplantı haline getirmiştir. Gaibe ulaşma arzusu bilinmeyen bir âlem içerisinde insanlara ürkütücü gelmiş olsa da merakını giderme dürtüsüyle hareket eden merak sahipleri bu korkuyu yenmeyi başarmışlardır. Bu merak dürtüsü toplumda bu işi en azından burçları esas alan yıldız fallarında, el ve kahve fallarında meslek haline getiren bir kitlenin doğmasına da sebebiyet vermiştir. Osmanlı toplumunda falcı, kâin, münecim, büyücü sihirci ve üfürükçü gibi bir zümrenin var olması bazı kesimler tarafından mantıksız bulunurken bazı çevrelerce de normal karşılanmıştır. Osmanlı toplumunda Cadaloz gazetesi içeriğinden yaptığımız çıkarımlar neticesinde falcılıkla uğraşan kesimin daha çok kadınlardan müteşekkil olduğunu tespit etmek mümkün olmuştur. Kadın içgüdüsel olarak daha meraklı, duygusal ve hassas olduğu için gelecekte maruz kalacağı olaylara karşı ilgili ve kaygılı olması nedeniyle hem fal baktıran hem de fal bakan zümreler içerisinde yer alır.

Osmanlı Devleti her ne kadar İslami motiflerle süslenmiş bir devlet olsa da fal kültürünü reddeden bir toplumsal yapısı bulunmamaktadır. Bununla ilgili bazı sosyal yapıdaki falcılık ile ilgili örnekleri Osmanlı vesikalarında görmekteyiz. Esasen Osmanlı devlet geleneğinde yer alan Şeriat hükümleri uyarınca "fal bakmak ve baktırmak" prosedür de mekruh sayılarak yasaklanmış gibi görülse de toplumsal ritüelin uygulamalarında farklılıklar olabilmekteydi. Hangi kesime fal bakıldığına göre bu şeri kaidelerce mekruh sayılan olayın bir suç unsuru ya da basit bir eğlence kültürü olarak ele alınmasında etkili olmaktadır. Örneğin Cadaloz gazetesinde tespit ettiğimiz "nazırlık seçimi" ile ilgili karikatürden de anlaşılacağı üzere üst düzeye makamların huzuruna çıkıp fal bakabiliyorsanız arkanızda devlet erkânından birileri var demektir. Bu durumda başta Şeyhülislam olmak üzere falcılık basit bir eğlence unsuruymuş gibi gösterilerek şeri açıdan suç unsurundan ziyade makul bir geleneksel eğlence hüviyetine büründürülmüştü. Halk arasında genellikle çarşı ve pazar gibi yerlerde falcılık yapılması resmi açıdan uyarı ve ikaz gibi daha alt düzey tedbirlerle geçiştirilmekteydi.

Osmanlı belgelerinde falcılık, sihir ve büyü gibi durumlara örnek arz edecek bazı verilere ulaşmak mümkündür. Örneğin Şam'dan İstanbul'da bulunan Hakkaklar semtindeki kitapçı Haşim zade Mehmet Efendi vasıtasıyla Hamdi Efendi adına gelen Arapça iki adet kitabın yasaklı fal kitapları olduğu tespit edilmiştir. Yasaklanan bu kitaplar nedeniyle Hamdi Efendi'nin tevkifi resmi mercilerce gerekli görülmüştür

(DABOA, MF. MKT 583/39, H-1319). Konuyla ilişkili olarak bir başka örnek ise, *Kurenayı Şehriyariden İzzet Paşa'nın konağına ve Selamlık Resm-i Âlisi* esnasında padişahın arabasının altına konulmak istenilen bazı sihirli yazı ve eşyaları tertip eden şahısların yakalandığı, tahkikata devam edildiğinden bahseden bir vakıa, bazı belgelere yansımıştır. Hatta bazı devlet memurları işlerinden dolayı haklarında tahkikat başlatıldığında kendilerini, büyülendikleri yönünde savundukları görülmüştür. Bunlardan biride zabıt kâtibi Hacı Fehmi'nin anlamsız abuk sabuk yazılarından dolayı hakkında tahkikat başlatılması üzerine gerçekleşmiştir. Hacı Fehmi Bey kendisini savunurken sihirle ve büyüyle kendisine musallat olunduğu ve bu sebepten ötürü abuk sabuk yazılar yazdığına dair ifade vermiştir (DABOA, ZB.353/66. R- 09.01.1325).

1.Cadaloz Mizah Gazetesi'nde Fal, Büyü, Sihir, Üfürükçü ve Spiritizma

Cadaloz mizah gazetesinin 21 Cemaziyülevvel 1327 (20 Mayıs 1911) tarihli on dördüncü nüshasında yer alan bir karikatürü incelediğimizde gazeteye adını veren kadın başkahraman Cadaloz'un bir fal bakma esnasında tasvir edildiği görülmektedir (Cadaloz ,14 ,H 1327) Falcı Cadaloz yere oturup önüne açmış olduğu beyaz bir mendilin içerisine hayvan kemikleri ve taşlar atarak fal baktırma kuyruğunda bekleyenlere seslenir. Falcı Cadaloz: "*Nafile ne kadar uğraşsam, kaç defa tekrar etsem fayda yok, yıldızınızdan! Hiç biriniz nazır olamayacaksınız?*" şeklinde seslenir. Sırada bekleyenlerin giyim kuşamlarındaki özenden ötürü her birinin sanki bir iş görüşmesine gelir gibi süslenmeleri dikkat çekmektedir. Falcı Cadaloz 'un hemen yanında ayakta duran kişi o dönemin Şeyhülislamı olan Musa Kazım Efendi'den başkası değildir. Bu kadar net olarak kişinin adını verebiliyor olmamızın sebebi karikatür çizim tekniğinde gizlidir. O dönemde kullanılan karikatür çizim tekniklerinde yüzün doğrudan fotoğrafla tanımlanması şeyhülislamı kolaylıkla belirlememiz noktasında etkili olmuştur. Ayrıca kılık kıyafeti itibariyle de bir din görevlisinin esvabına bürünerek tasvir edilmiş olması şeyhülislamı tanımlamada kolaylık sağlar. Her ne kadar İslamiyet için falcılık asla yapılmaması gerekir gibi bir algı olmuş olsa da dönemin şeyhülislamının bu durumdan haberdar olması o dönem içerisinde falcılığa müsaade edildiği algısı oluşturabilmektedir. Şeyhülislam Efendinin fal baktıranların yanında ve ayakta durması onunun falın neticesini merak ettiği anlamına gelir.

İlgili falda ülkenin gidişatının kötüye evrilmesi nedeniyle artık devlet yetkililerinin de fallara başvurduğu yönünde bir mizansen ele alınmış olmakla birlikte bu durum bir gerçekliği de ifade eder. gibi bir anlayışa sahip olduğu çıkarımı da çıkartılabilir. Fal baktıran kişiler arasında dikkati çeken isimlerden birisi de Mustafa Kemal olarak dikkat çeker. Falcının önünde falına bakılan kişiler her ne kadar heyecanla falın sonucunu merakla bekliyor olsa da Mustafa Kemal sırada gayet rahat bir şekilde tasvir edilmiştir. Fal kuyruğunun sonuna doğru yer alan Mustafa Kemal'in gerçekten o dönemde nazır olmak için uğraşıp uğraşmadığı müphem olmakla beraber ilgili karikatürde nazır olmaya layık adaylar arasında tasvir edilmiştir. Her ne kadar araştırmalarımız Mustafa Kemal'in Osmanlı siyaseti içerisinde nazır olmak için bazı teşebbüslerini doğrulasa da 1911 yılı için elimizde somut bir veri bulunmaz. Yine de 1918 yılında Mustafa Kemal Harbiye Nazırı olmak istemiş ve bu makamın ona verilmesi gerek padişah gerekse sadrazam Ahmet İzzet Paşa tarafından uygun bulunmamıştır. (Bayur,H ,1973).Cadaloz 'un 1911 yılında kaleme alınan falla ilgili karikatürün içeriğinde de belirtildiği üzere nazırlık bekleyenlerin bazılarının yıldızı ters geldiğinden Mustafa Kemal'de atanamayanlar arasında yer almıştı. Ancak Mustafa Kemal nazırlık yerine kendisine büyük bir şöhret

kazandıracak olan Trablusgarp'taki savaşa dâhil olacak ve milletin sinesinde daha o tarihlerden itibaren kahraman bir ordu subayı olarak yer edinecektir.

Ek 1 'deki (Cadaloz No 14, 21 Cemaziyülevvel 1329. s 1) karikatür incelendiğinde siyasilerin sıklıkla falcıları ziyaret ettiğini söylemek yanlış bir yorum olmayacaktır. Nitekim diğer karikatürlerde gördüğümüz falcı kadınlar ile falcı kadın kılığında tasvir edilen Cadalozun giyim-kuşam konusunda farklı oldukları anlaşılır. Siyasiler ile ilgili karikatürlerde fal bakan ve Cadaloz suretinde tasvir edilen kadın falcının giyimi gayet modern ve resmi çizgiler taşımakta olduğu tespit edilmiştir. Bu modern görüntü siyasilere fal bakan falcılığın bir gereği olsa gerektir. Ancak yine de falcılığın bir diğer zarureti olarak falcı kadınlar gibi Cadaloz 'un yere bağdaş kurup oturmayı da ihmal etmediğini belirtmek gerekir. Falcı olarak tasvir edilen Cadaloz 'un siyasilere seslenirken ki özgüveni ne yaptığını bilen ve kendinden emin tavırları ile ağzından ne çıkarsa çıksın kabul göreceğine inanan tavrı da yorumlanmaya açıktır.(Cadaloz, no 14, H-1329)

Falcı figürü olarak temsil edilen Cadaloz 'un saraya yakın birisi olması ihtimal dâhilindedir. Hatta bazı çalışmalarımızda bir sav olarak tanımladığımız üzere Cadaloz 'un saraydan ihraç edilen II. Abdülhamid'in eşi Bedr-i Felek Hanım olması ilgili karikatürün yorumuna farklı bir bakış açısı kazandırır.(Canik G, Elçin,2024) Eğer bu savımız gerçeklik arz ederse falcı kadın olarak tasvir edilen Cadaloz'un kimin nazır olacağını bilmesi de manidar bir ön görüşü olarak kabul edilebilir. Bedr-i Felek Hanım II. Abdülhamid Selanik'e sürgün edildiğinde İstanbul'da kalmayı başarmış ve kızı Zekiye Sultan'ın girişimleri neticesinde de Cadaloz Mizah Gazetesi finanse etmiş olduğu düşünülmektedir. Bu durumda payitahtın bir üyesine yakın bir sponsor tarafından finanse edilen Cadaloz 'un Osmanlı nazırlığına namzet adaylar hakkında bilgi sahibi olması mümkündür. Bilhassa ilgili karikatürde nazırlık için ismi geçen bazı adayların yıldızlarının ters geldiği ve atanmalarının mümkün olamayacağı bilgisi de önceden bir karikatür gazetesi içeriğinde tanımlanmıştır. Böylesi bir öngörü ancak devleti idare eden üst düzey yöneticilerle irtibatı zorunlu kılar.

Cadaloz mizah gazetesi basın sansürüne takıldığı esnada "*Afacan*" gazetesi olarak yola devam etmektedir. Esasen Cadaloz ve Afacan basın yoluyla biri çocukça diğeri bunakça yorumlar yapan figürlerdir. Cadaloz mizah gazetesinde falcılığa dair bir başka karikatür ise; kırk ikinci nüshada yer almaktadır. İlgili karikatürün içeriğindeki kadın başkahramanımız olan Cadaloz bu sefer Afacan olarak tanımlanan bir çocuk figürünün elinden tutarak onu pazara getirmektedir.(Cadaloz, no 14, H- 1329)

Pazar yerinde dolaşan Afacan ve Cadaloz arasında Osmanlı Devleti'ni uzunca bir süre sarsacak olan kolera mikrobuyla ilgili bir diyalog geçer. Ninesinin elinden tutup pazar yerinde ilerlemeye başlayan Afacan: "*Cadaloz nine ola bir fallandırıp ta alacağımız eşyanın mikrobunu mikropsuzunu anlasak ya*" diye seslenir. Cadaloz ise bu duruma sinirlenerek; "*Haydi yumurcak sen de mikrobu ben tanımayacağım da falcımı anlayacak?!*" diye Afacan'a çıkışır. Kolera mikrobuyla çetin mücadeleler veren Osmanlı Devleti'nin kolera mikrobuyla o denli haşır neşir olması sebebiyle bilinen bu durumu, bilinmeyeni yorumlayan falcılara başvurmanın gereksizliği üzerine durulmuştur.

İlgili karikatürde pazar yerinde pazarcılar mallarını satmak için beklerken bir köşede falcı bir kadının fal bakmak için hazırlandığı görülmektedir. Pazar yerlerinde bile rahatça falcılık yapılıyor olabilmesi Osmanlı Devleti'nin idari açıdan ulu orta fal bakanlarla ilgili herhangi bir mani durum oluşturmadığı anlamına gelmektedir. Halkın kolaylıkla Pazar yerlerinde Pazar ihtiyacını görürken yapabileceği, belki de dönemin

sosyal yapısında eğlenceli bir etkinliği olarak falcılığı algılamamıza neden olur. Fakat Pazar yerlerindeki falcılık modeli ile resmi işlerdeki falcılık örnekleri birbirinden farklılık gösterir. İlgili karikatürlerden çıkardığımız kadarıyla; amatörce yapılan falcılık türleri pazar yerlerinde ya da ev oturmalarında gerçekleşmektedir. İncelediğimiz karikatürlerdeki falcıların tamamının kadın olduğu tespit edilmiştir. Ancak fal baktıranların ise kadınlar olduğu kadar erkeklerinde bu işe ilgi duyduğunu ispatlar.

Ek 2 incelendiğinde tasvir edilen falcı kadının gayet Anadolu motifleriyle süslenmiş entarisiyle bir yere oturduğu örgülü ve uzun saçlarının uçlarının başındaki yazmadan dışarıya çıkmış şekilde figüre edilmiştir. Bu falcı kadın kalın kaşları ve sert duruşuyla bir ürperti ve çekingenlik oluşturmaktadır. Belki de bu çekingen sıfatın oluşumunda ağzından çıkacak olan sözlerin ciddiye alınma beklentisi de etkili olmuştur. Bu haliyle Pazar yerlerinde sıradan insanlara fal bakan falcı kadın figürü sosyete mensubu beyaz yakalılara fal bakan falcıdan ayrılır. O halde falcı kadınlar da Osmanlı'da kendi aralarında ikiye ayrılmış olmalıdır. Birisi Anadolu kırsalını temsil eden tazecik ve gencecik "Ayşe bacı" diğeri ise sosyeteye fal bakan metropol sakini iyi giyimli orta yaşın üstünde ki "Cadaloz" kadın.

Cadaloz gazetesinde "Çan Çan" başlıklı anekdotlar genellikle Cadaloz ve cadaloz mizah gazetesinin editörü arasındaki atışmaları içerir. Çalışmamız esnasında bu anekdotlar içerisinde de falcılığa dair birkaç bulguya rastlamaktayız. Cadaloz gazetesinin on sekiz numaralı nüshasında yer alan "Çan Çan" başlıklı yazıda yine falcılık kapsamında ele alacağımız "üfürükçülüğe" dair bazı satırlar yer alır. Her ne kadar faldaki geleceğe dair muammaları önceden belirlemek için kullanılan falın amaç ve kapsamına uygun olmasa da üfürükçülükte de falcılıkta kullanılan bazı yöntemlere müracaat edildiğini belirtmek mümkündür. Kötü ruhları kovmak ya da sihir ve büyü yoluyla yapılan bir kötü laneti ya da bağlama büyüsunü ortadan kaldırmak için kullanılan üfürükçülük Osmanlı toplum dokusunda sebebi anlaşılamayan ve tedavisi olmayan hastalıkların da tımarında kullanılan alternatif bir tıp olarak karşımıza çıkar. İlgili gazete yazısında "üfürükçülük ve falcılık arasında ki ince çizgi ustalıklarla irdelenmiştir.

- Ben o Perşembenin geleceğini Çarşambadan anladım da paltoyu vakit ve zamanıyla okuttum!

- Sen böyle giderse kendini dahi okutacağına hiç de şüphen olmasun!

- Aman sus komşular duymasun!

- Neden?

-Belki de bir **üfürükçü** ile iştirak ettiğimize hüküm ederler?

-Sen de gittikçe tuhaflaşıyorsun mesela insan kendisini okutmaya kalkırsa o adamın **üfürükçülerle** iştiraki olduğu mu anlaşılırmış!

-Sanki bir parça **falcılıktan** çakıverseniz de!

-Onu da nerden anladın?

-Daha bundan kolayı ne var? Bir iki aydan beri atıp savurduğunuz zirvalar adeta bir hakikat suretin de olmağa başladı!

-Nelerden bahsetmek istedin ki bir türlü anlayamıyorum ki !

- Hangi birisini sayayım? Dâhili, harici siyasetimiz hakkında nelerden dem vermişsanız birer birer meydana çıkıyor ?" (Cadaloz, no 18, H 1329.s 3.)

"Çan Çan" başlıklı yazıdan da anlaşılacağı üzere bazen Osmanlı toplumunda üfürükçülük ile falcılığın birbirine karıştırıldığı durumlarda olabiliyordu. Bu anekdot üzerinden de "nazırlık seçimi" ile ilgili tespit ettiğimiz "Falcı Kadın Cadaloz" içerikli karikatürün de artık gerçekleri yansıttığını iddia etmek mümkündür. Gazete yayın sürecine devam ettiği esnada yayınlanan karikatürde, fal kuyruğunda bekleyen mümtaz adaylardan hiç kimsenin nazır olamayacağı vurgusunu yapan falcı kadının haklı çıktığı anlaşılmaktadır. Osmanlı döneminde falcıların insanların kötü enerjilerden etkilendikleri üzerine fallarını yorumlamaları sonrasında bu kişilerin bir sonraki aşamada kötü ruhlardan kurtulmak için üfürükçülerin kapılarını çalmalarına sebebiyet vermekteydi. Üfürükçülerin dua vasıtasıyla kötü enerjileri def ettiğine inanılırdı. Bu husus falcının olayı tespiti, üfürükçünün ise sorunu çözümlenmede yer alan önemli bir şifacı kişi olarak değerlendirmemize neden olur.

Cadaloz mizah gazetesinin değindiği bir diğer noktada "İspiritizma" örnekleridir. Esasen Amerika'da yaygın olan bu tarz mistik güçlerle irtibat yöntemi Osmanlı'dan Amerika'ya giden göçmenler üzerinden Osmanlı topraklarına da son dönemlerde sirayet etmiş ve *muhacer* tarzı müzikte olduğu gibi kültür hayatımızda yer bulmuştur.(Erler, M.Yavuz ve Keskiner. O: 2012) İspiritizma, bir masa başında ruh ile bağlantı kurma tekniğidir. Bu teknikle ilgili olarak Cadaloz mizah gazetesi içeriğinde birçok başlığa rastlanılmaktadır. Özellikle yoğun bir yas dönemi geçirmekte olan insanları, kaybettikleri kişinin ruhuyla görüştürerek onları bir nevi rahatlatma üzerine kurgulanan bir tekniktir. "Dedim ki dedi ki" adlı başlıklı yazıda gazeteler birbirleriyle içeriklerinde yer alan manşetleri üzerinden bir karşılıklı diyalog gerçekleştirirler. Şehrah gazetesi, Cadaloz Gazetesi ve Yine ondan şeklinde bahsedilen "Tanin" gazetesi arasındaki konuşma metni sosyo-kültürel hayatta yer edinen bu ecnebi tarz mistisizm üzerinde şu satırlara yer verir.

"Yine ondan: Önümüzde ki yirmi milyon kadar halk görüyoruz ki hükümetle araları pek şekerrenktir

Cadaloz: Ayol senin görüştüğün adam topu topu yirmi kişi yokdur. Yirmi milyon kişinin adamı memnuniyetini nerden anladın?! Yoksa yeşil masa etrafında ispiritizma tecrübelerine daldınız?!

Şehrah: Siyaset-i dâhiliye

Cadaloz : - Maziden - hale ile mukaffa olmamış. Ben sizin yerinizde olsa idim maziden hale bakınız siyaset ime ile derdim!" (Cadaloz,no 11, R- 1329,s 3.)

"Yine Ondan" olarak bahsi geçen Tanin gazetesi, hükümet yanlısı bir tavırla, 20 milyon Osmanlı vatandaşı ile hükümet arasındaki bağı "ballı şerbetli" görmektedir. Ancak Cadaloz mizah gazetesi, iddia edildiği gibi böyle bir bağın görünürde olmadığını ve Tanin gazetesinin bu iddiasını desteklemek için İspiritizmaya başvurup vurmadığını kinayeli bir şekilde sorgular. Cadaloz kinayelerine devam ederek maziden ders alınmadığı yönünde bir de vurguda bulunur.

2.Karikatürde İstikbal Falı Baktıranlara Dair

Çalışmamızın bu bölümünde Ek 1'de (Cadaloz No 14, 21 Cemaziyülevvel 1329. s 1) yer alan karikatürdeki siyasiler hakkında bir tanımlama yapılacaktır. Ancak her şeyden önce 20 Mayıs 1911 tarihine yakın bir süreçte her hangi bir nazır ataması var mıdır onu bulmamız icab eder. Böylelikle karikatürde bahsi geçen nazırlık için kimlerin namzet aday olduğunu belirlemek daha kolay olacaktır (Cadaloz,14 , R-1329). Cadaloz içeriğinde tespit ettiğimiz ilgili karikatürün çiziminden yaklaşık bir hafta kadar evvel bazı nazırların

değişimi gerçekleşmiştir. Arşiv kayıtlarından tespit edebildiğimiz kadarıyla istifa eden maarif nazırı İsmail Hakkı Bey'in yerine 13 Mayıs 1911 tarihi itibarıyla Abdurrahman Şeref Bey tayin edilmiştir (DABOA, BEO 3893-291910: H-1329). Maliye nezareti bünyesinde de benzer bir görev değişikliği durumu söz konusudur. Arşiv kayıtları arasında 10 Mayıs 1911'e tarihlenen bir telgraf metninde eski Maarif Nazırlarından olan Nail Bey'in bu defa Maliye Nazırlığına atandığı bilgisine yer verilmiştir. (DABOA, BEO 3892-291827, H-1329) Ancak ilgili karikatürün yayınlandığı tarihlerde atıl kalan yegâne nazırlık, yeni ihdas edilmiş olan Posta ve Telgraf Nezaretinin yönetimine getirilecek olan nazır ile ilgilidir. Bir müddet Maliye Nezaretinin uhdesinde sevk ve idare edilen bu makama kimin atanacağı hususu kamu oyununda ziyadesiyle dikkatini çektiğinden ilgili karikatüre esin kaynağı oluşturmuş olabilir. (DABOA, BEO 3905-292833 H-1329) İlgili karikatürde tanımlayabildiğimiz simalar Cadaloz falcı kadına yakınlık sırası ile değerlendirilmiştir. Buna göre falcı kadın Cadaloz ninenin solunda din görevlisi olarak tasvir edilen şahıs devrin Şeyhülislamı Erzurumlu Musa Kazım Efendi ile benzerlik gösterir. Ancak devrin Hariciye Nazırı olan İbrahim Hakkı'da karikatürde tasvir edilen din görevlisinin simasına oldukça yakın sakallı yüz hatlarına sahiptir. İlk ön sırada oturan şahıs ise devrin iç işleri yani Dâhiliye Nazırı olan Mehmet Celal Bey ya da Maarif Nazırı atanmış olan Abdurrahman Şeref Bey'e gözlük ve sakal bırakma tarzı açısından benzer. Ardında yer alan şahıs ise ileride Posta ve Telgraf Nazırı olarak atanacak olan Agop İstanbullu Efendi'den başkası değildir. Onun ardında yer alan sima ise 1911 yılında cereyan eden Osmanlı-İtalya savaşı esnasında Derne ve Tobrukta görev alan Mustafa Kemal olarak tanımlanmıştır. En sonda yer alan şahıs ise, Damat Ferit'i anımsatır. Bu devirde yayınlanan diğer karikatür gazetelerinde Damat Ferit'e atfedilen tasvirin burada en son sırada yer bulması dikkat çeker.

Sonuç

Netice itibarıyla incelediğimiz Cadaloz mizah gazetesi içeriğinde falcılık ile ilgili olarak belirlenen tüm hususlar dikkate alındığında, Osmanlı toplumunda falcılık, üfürükçülük, büyü ve sihir ile ruh çağırma gibi bazı mistik ritüeller İslami kaidelere aykırı olmasına rağmen kullanılmıştır. Falcılık, geleceğe dair bazı bilinmezleri önceden öğrenme adına hem saray erkânı hem de toplumun diğer kesimleri tarafından sıklıkla başvurulan bir yöntem olmuştur. El falı, iskambil falı, kemik falı, kitap falı ve küre ile bakılan fal gibi çeşitli türleri olduğu bilinen falcılık, Osmanlı toplumunda en çok hayvan kemiklerine ve taşlara bakarak yorumlar yapma ya da kitap açma yöntemiyle falcı tarafından gaip ve gelecekte haber verme şeklinde icra edilirdi. Bu bir anlamda bizlere kadim Türklerdeki şaman inancını hatırlatır. (Canik G, Elçin, 2022) Osmanlı hükümdarlarına falcılık konusunda sunulan çeşitli eserler bulunmaktadır. Bunlara ilişkin nüshalar Topkapı Sarayı Müzesi, Mevlana Müzesi Yazmalar Bölümü, Ankara Milli Kütüphane ve Bursa El Yazmalar Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Falcılıkla ilgili hususlar Osmanlı mizah basını içerisinde de sıklıkla kullanılmıştır. (Çalışkan, Habibe, 2022) İncelediğimiz Cadaloz mizah gazetesi içeriğinde falcılığa dair tespit ettiğimiz iki adet falı bakmayı konu edinen karikatür bu alandaki nadir birkaç örnekten birisi olarak karşımıza çıkar.

Cadaloz mizah gazetesinde falcılığı konu alan iki adet karikatür sayesinde Osmanlı sosyal yapısında iki farklı sınıfsal yapıyı da tanımlama imkânı hâsıl olur. Osmanlı toplumunda fal baktıran siyasetçiler ile çarşı pazarda fal baktıran köylüler ya da metropol sakinleri bu sınıfsal farklılığın iki bariz örneği olarak Cadaloz'un karikatürize ettiği çizimler arasında yer almıştır. İlk örnekte yani fal baktıran siyasetçiler de falcı

kadın modern giyimli yaşlı bir medyun olarak tanımlanmıştır. Fal bakma tarzı ise bağdaş kurup önündeki mendile atılan birkaç kemik ya da taş olduğunu tasavvur ettiğimiz obje üzerinden gerçekleştirilir. Bu ritüelde fal baktıracakların bir sıra oluşturması bu tarz falcıların yoğun müşteri portföyünü bizlere tanımlar. Ayrıca medyun olan falcı kadının sol cihetinde ayakta duran şahıs bir din görevlisinin bu ayınler esnasında hazır bulundurulduğunu düşünmemize vesile oluşturur. Muhtemelen fal bakma ayini esnasında musallat olması ihtimal dâhilinde olan kötü ruhlar ve üç harfli varlıkların falcı ve fal baktırana zarar vermesini engellemek için bu tür fal ayinlerinde bir dini bütün üst düzey ulemanın bulundurulması bir tür adet ya da rutin uygulama olmuş olmalıdır. Falı bakılan şahsın falcı medyun kadının önünde bulunan ahşap bir tür rahle üzerine oturması da bu ayinlerin olmazsa olmaz zorunluluklarından biri olarak dikkat çeker. Fal bakma sırasında bekleyenlerin ayakta durdukları ve sıralarını bekledikleri anlaşılır. Bu bekleme süresinin uzayabildiğine dair bir emare de küçük abdestini tutmaya çalışır bir konumda bacıklarını birbirine değdirerek duran ve Damat Ferit olduğunu düşündüğümüz sıranın en sonunda yer alan figürün hal ve hareketlerinin çizimine yönelik değerlendirmelerdir.

Cadaloz mizah gazetesinde falcılığa dair tespit ettiğimiz bir diğer karikatürde falcılığın avam tarafından da ilgi duyulan bir ritüel olduğunu anlamamıza yardımcı olur. Ancak bu ritüelde dikkat çeken husus fal bakan kadının orta yaşlı ve kalın kaşlı, çift örgülü ve eşarplı bir köylü olarak tasvir edilmiş olmasıdır. Şalvarlı olan bu köylünün ya bir taş ya da bir iskemle tarzı nesnenin üstüne oturduğu gözlemlenmiştir. Fal bakma esnasında her hangi bir aparat kullanmadığı anlaşılan kadının muhtemelen yalnızca el falına baktığını iddia etmek mümkündür. Dikkat çeken bir diğer hususta diğer karikatürde tespit edilen müşteri skalası burada yoktur. Muhtemelen çarşı ve pazarlarda falcılık yaparak geçimini sağlayan bu kadınlar küçük beyzadelerin belki de ellerini el falı bahanesiyle bir yabancı kadınla ilk buluşturdıkları yerdı ve toplumda olgun insanların pek de rağbet etmediği çocuksu bir figürdü.

Osmanlı toplumunda iki farklı kesimi fal baktırma ritüeli üzerinde tanımlayan karikatürler ve Osmanlı toplumundaki falcılığın yerini izaha dair tespit ettiğimiz arşiv verileri bizlere bazı toplumsal algıları belirlemede yardımcı olur. Buna göre Osmanlı toplumunda bulunan üst düzey siyasetçiler geleceğe dair bilgi veren ve bir anlamda medyumluk diyebileceğimiz falcılığa ziyadesiyle önem vermişlerdir. Muhtemelen dolgun ücretler vererek gelecekleri ile ilgili bilgi edinmeyi amaç edinen bu türden siyasetçilerin bu tarz mekânlardaki varlıkları kamunun da diline pelesenk olmuş ve mizah gazetelerine kadar görselleri düşmüştür. Bilhassa batı dünyasında elitlerin medyunlar aracılığı ile gelecekte haber almaya yönelik eğilimleri Osmanlı münevverleri arasında da bir tür alışkanlığın yani yeni âdetin zuhur etmesine vesile teşkil etmiş olmalıdır. Ancak bizce daha da ilginç olanı Osmanlı'nın ortalama vatandaşları arasında bu ritüelin çocukları avutmak için kullanılan bir eğlence aracı olarak gaileye alınmamış olmasıdır. Muhtemelen çarşı pazarda ayaküstü bakılan el falı ebeveyn iniyle çarşıya avdet eden yaramaz ve huysuz çocukları avutmak için müracaat edilen bir eğlenceydi. Yaramaz çocukları avutmak için müracaat edilen bu yöntem zaten her şeyin ucuzunu arayan müşteri profili açısından da yüksek bir meblağa fiyatlandırılmamış olmalıdır. Bir tarafta yüksek meblağlarla elit kesime fal bakan medyunlar diğer tarafta çocukları çarşı ve pazarlarda el falı ile avutan köylü bacılar falcılığın sosyal yapıdaki iki farklı algısal yaklaşımını ortaya koymada bizlere yardımcı olur. Yine de bu örneklem bizlere hilafetin sancağı altında yaşayan Müslümanların ve dahi Gayr-ı Müslimlerin Kuran'ın tavsiye

ettiği hayat tarzının dışına çıkarak geleceğini gaipten haber alan bazı kadınlara bağladığını ispatlar. O halde Osmanlı'nın hilafete rağmen katı bir İslami çerçevede toplumsal yapıya nüfuz edemediği ve Osmanlıyı oluşturan sosyal sınıfların Animeist ve Şamanist geçmişlerinde yer alan ritüellerin sosyal yapının adet ve alışkanlıklarını belirlemeyi sürdürdüğünü iddia etmek mümkündür.

EK 1: Cadaloz, No 14, 21 Cemaziyülevvel 1329, s 1.

EK 2: Cadaloz, Numara 42, 5 Ramazan 1329, s 4.

Damat Ferit: Resimli Mecmua, 13 Ekim 1923

Kaynakça**Arşiv**

DABOA, MF.MKT.,583/39, H-26.07.1319.

DABOA, ZB.353/66.R- 09.01.1325

DABOA., BEO., No. 3892-291827, H. 11.05.1329,

DABOA., BEO., No.3893-291910, H.14.05.1329

Ansiklopedi

Çalışkan Habibe (2022),*Osmanlı Dönemi Fal Geleneği Ve*

Falname,<https://www.ithafsanat.com/osmanli-donemi-fal-geleneği-ve-falnameler/>,
Sitesinden Alınmıştır.

Kaşgarlı,Mahmud (1941) ,C I.S 42.

Hancerlioğlu Orhan(1975), Dünya İnanç Sözlüğü, Remzi Yayınevi.

Türk Ansiklopedisi, Ank. 1968. C. XVI. S. 90

Gazete

Cadaloz No 14, 21 Cemaziyülevvel 1329. s 1

Cadaloz, Numara 42, 5 Ramazan 1329, s 4

Cadaloz Gazetesi, No 18, 6 Cemaziyülâhır 1329, s 4.

Cadaloz, No 11,10 Cemaziyellevvel 1329,s 4.

Makale

Bayur, Hikmet (1973), "Atatürkten Anılar", Belleten, Cilt 37, Sayı 148, Ekim 1973, Pp 940-952.

Canik, Gün Elçin(2024),"Cadaloz Mizah Gazetesi", Near East Historical Review ,14/2
October,Pp125-137.

Duvarcı,Ayşe,(2001)"Halk Kültürü Uygulamalarından Biri Olan Fal Geleneğinin
Değerlendirilmesi", *Erdem*, 13(37), Pp 117-130.

Keskiner Osman ve Erler M.Yavuz, "Ottomon Migrants To America Left To Their Fate İn
The Ports Of Trieste,And Rijeka", *Zgodovinski Časopis* | 66 | 2012 | 1-2 | (145) |
Pp.212-227

Gülhan, Abdülkerim(2015) "Türk Kültüründe Fal Ve İsimlerle İlgili Bir Mazlum Falname
Örneği",*Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 15, İstanbul ,Pp 195-222.